

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Державний заклад
«ПІВДЕННОУКРАЇНСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ
ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ К. Д. УШИНСЬКОГО»

САВЧЕНКО МАРИНА ВАСИЛІВНА

УДК 37.015.311-053.4:796

**ВИХОВАННЯ САМОСТІЙНОСТІ У ДІТЕЙ СТАРШОГО
ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ В ІГРОВІЙ ДІЯЛЬНОСТІ**

13.00.08 – дошкільна педагогіка

Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата педагогічних наук

Одеса – 2014

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана в Державному вищому навчальному закладі «Донбаський державний педагогічний університет», Міністерство освіти і науки України.

Науковий керівник: кандидат педагогічних наук, доцент

Аматьєва Олена Петрівна,
Державний вищий навчальний заклад
«Донбаський державний педагогічний університет»,
декан факультету дошкільної освіти
та практичної психології.

Офіційні опоненти: доктор педагогічних наук, професор,
дійсний член НАПН України

Богущ Алла Михайлівна,
Державний заклад «Південноукраїнський
національний педагогічний університет
імені К.Д. Ушинського»,
завідувач кафедри теорії і методики
дошкільної освіти;

кандидат педагогічних наук, доцент

Григоренко Галина Іванівна,
Комунальний заклад «Запорізький обласний
інститут післядипломної педагогічної освіти»,
доцент кафедри дошкільної освіти.

Захист відбудеться «25» лютого 2014 р. о 10⁰⁰ год. на засіданні спеціалізованої вченої ради К 41.053.04 Державного закладу «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського» за адресою: 65020, м. Одеса, вул. Старопортофранківська, 26.

Із дисертацією можна ознайомитися у бібліотеці Державного закладу «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського» за адресою: 65020, м. Одеса, вул. Старопортофранківська, 36.

Автореферат розіслано «22» січня 2014 р.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради

І. О. Татарина

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність дослідження зумовлюється модернізацією системи дошкільної освіти, зорієнтованої на виховання життєво компетентного дошкільника, який здатний поводитися самостійно й конструктивно в різних життєвих ситуаціях. Самостійність, при цьому, визначено в Базовому компоненті дошкільної освіти як одну з базових характеристик особистості випускника дошкільного навчального закладу.

На важливість розвитку самостійності як особистісної якості в різні періоди розвитку науки вказували філософи (Аристотель, І. Кант, С. К'єркегор та ін.), фізіологи (П. Анохін, М. Бернштейн, І. Павлов, І. Сеченов та ін.), психологи (Л. Виготський, Д. Ельконін, О. Запорожець, Г. Костюк, Г. Люблінська та ін.), педагоги (Я. Коменський, М. Монтессорі, Й. Г. Песталоцці, Ж.-Ж. Руссо, С. Русова, Г. Сковорода, В. Сухомлинський, К. Ушинський та ін.). Розвиток самостійності як особистісної якості, характер її виявлення в ранньому онтогенезі розкрито в низці вітчизняних та зарубіжних досліджень (Н. Аксаріна, Л. Божович, А. Валлон, Л. Венгер, Д. Ельконін, О. Запорожець, Я. Неверович, Є. Субботський та ін.). Окремі аспекти впливу родини та дошкільного навчального закладу на виховання самостійності в дитини (психолого-педагогічні умови, виховна позиція дорослих, характер сімейного життя) розкрито у працях Н. Авдеєвої, З. Гуріної, О. Кононко, К. Крутій, Г. Люблінської, Т. Піроженко та ін.

Специфіку виховання самостійності в дітей раннього та дошкільного віку вивчено дослідниками в контексті різних видів діяльності: у трудовій діяльності (О. Андрейчик, Р. Буре, Л. Кірдода, Л. Островська та ін.), у процесі спілкування (В. Кузьменко та ін.), в образотворчій діяльності (Н. Ветлугіна, Г. Григор'єва, О. Дронова, В. Зінченко, Т. Казакова, Т. Комарова, Н. Сакуліна, О. Удіна та ін.).

Низка досліджень присвячена вихованню і розвитку особистості дитини в ігровій діяльності (Л. Артемова, А. Богуш, Н. Бойченко, А. Бондаренко, Н. Гавриш, Г. Григоренко, Р. Жуковська, В. Захарченко, К. Звorigіна, Ю. Косенко, Н. Кудикіна, Н. Луцан, А. Матусик, Д. Менджеричька, С. Новосьолова, Є. Радіна, О. Сорокіна, Є. Удальцова, О. Усова, К. Щербакова, О. Яницька та ін.).

Водночас наукові дослідження щодо виховання самостійності в дітей старшого дошкільного віку засобами гри відсутні у вітчизняній дошкільній педагогіці. На підставі вивчення наукової літератури з досліджуваної проблеми та практики дошкільної освіти виокремлено низку суперечностей, що потребують розв'язання, а саме між:

- вимогами до вихованості самостійності як базової якості особистості в дітей старшого дошкільного віку та реальним станом її наявності;
- виховним потенціалом ігрової діяльності як засобу розвитку і виховання особистості дошкільника та недостатнім використанням її можливостей у вихованні самостійності в умовах роботи дошкільного навчального закладу;
- віковим прагненням дитини до самостійності в ігровій діяльності та відсутністю в неї необхідних знань, умінь і навичок для його реалізації.

Необхідність розв'язання означених суперечностей зумовила вибір теми наукового дослідження «Виховання самостійності у дітей старшого дошкільного віку в ігровій діяльності».

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Наукове дослідження здійснювалось у межах наукової теми кафедри педагогіки «Гуманізація навчально-виховного процесу» (протокол № 3 від 28.11.2002 р.), що входить до плану наукової роботи Державного вищого навчального закладу «Донбаський державний педагогічний університет» (м. Слов'янськ). Тему дисертації затверджено Вченою радою Слов'янського державного педагогічного університету (протокол № 4 від 11.03.2010 р.) та узгоджено Радою з координації наукових досліджень з педагогічних і психологічних наук в Україні (протокол № 7 від 30.11.2010 р.).

Мета дослідження – теоретично обґрунтувати та експериментально апробувати педагогічні умови виховання самостійності у дітей старшого дошкільного віку в ігровій діяльності.

Завдання:

1. Розкрити сутність і структуру феномена «самостійність дітей старшого дошкільного віку в ігровій діяльності»; уточнити поняття «самостійність дітей дошкільного віку».
2. Визначити критерії, показники та схарактеризувати рівні вихованості самостійності у дітей старшого дошкільного віку в ігровій діяльності.
3. Визначити педагогічні умови виховання самостійності у дітей старшого дошкільного віку в ігровій діяльності.
4. Розробити та експериментально апробувати модель та методику виховання самостійності у дітей старшого дошкільного віку в ігровій діяльності.

Об'єкт дослідження – виховання дітей старшого дошкільного віку в ігровій діяльності.

Предмет дослідження – методика виховання самостійності у дітей старшого дошкільного віку в ігровій діяльності.

Гіпотеза дослідження: виховання самостійності у дітей старшого дошкільного віку в ігровій діяльності буде ефективним, якщо забезпечити такі педагогічні умови:

- наявність системи знань дітей про предметне й соціальне довкілля;
- педагогічна підтримка виявів самостійності дітей в ігровій діяльності;
- організація предметно-розвивального ігрового середовища;
- занурення дітей в активну самостійну ігрову діяльність.

Базою дослідження виступили: дошкільні навчальні заклади № 3 м. Слов'янська, № 31 м. Костянтинівки Донецької області. Усього в дослідженні взяло участь 100 дітей старшого дошкільного віку. Анкетуванням було охоплено 184 особи батьків, а також 150 осіб вихователів різних категорій, які працюють у дошкільних навчальних закладах Донецької (м. Слов'янськ, м. Краматорськ, м. Дзержинськ, м. Костянтинівка) і Харківської (м. Куп'янськ) областей, АР Крим (м. Красноперекоськ).

Методи дослідження: теоретичні – аналіз (історико-педагогічний, теоретичний, порівняльний) філософської, психологічної, соціально-педагогічної літератури для розкриття сутності та особливостей процесу виховання особистості дошкільників, визначення педагогічних умов, що сприяють вихованню самостійності у дітей старшого дошкільного віку в ігровій діяльності; моделювання та проектування – для визначення логічної структури дослідження й розробки методики виховної роботи з дітьми в групах старшого дошкільного віку; емпіричні – спостереження, інтерв'ювання, анкетування, аналіз педагогічної документації; констатувальний, формувальний етапи експерименту для перевірки рівнів розвитку самостійності у дітей старшого дошкільного віку в ігровій діяльності, специфіки впливу сім'ї та дошкільного навчального закладу на становлення означеної якості; математичні методи обробки та інтерпретації результатів дослідження.

Наукова новизна дисертаційного дослідження полягає в тому, що: вперше обґрунтовано сутність і структуру поняття «самостійність дітей старшого дошкільного віку в ігровій діяльності» (обізнаність дітей старшого дошкільного віку з ігровою роллю та змістом гри, незалежність у визначенні задуму, відповідальне ставлення до дотримання правил поведінки у грі, активне та вміле володіння рольовими діями й наполегливе досягнення результату гри); визначено структурні компоненти самостійності (вольовий, поведінковий, морально-ціннісний, когнітивний); розроблено модель виховання самостійності у дітей старшого дошкільного віку в ігровій діяльності, яка обіймала такі етапи: інформаційно-ознайомлювальний, тренувально-ігровий, самостійно-діяльнісний, оцінно-рефлексивний; визначено педагогічні умови виховання самостійності дошкільників в ігровій діяльності (наявність системи знань дітей про предметне й соціальне довкілля, педагогічна підтримка виявів самостійності дітей в ігровій діяльності, організація предметно-розвивального ігрового середовища, занурення дітей в активну самостійну ігрову діяльність); визначено

критерії (особистісний, діяльнісний) і показники самостійності в ігровій діяльності (активність під час виконання ролевих дій, незалежність у визначенні задуму гри, відповідальність за дотримання правил гри, обізнаність з ігровими ролями та змістом гри, операціональність у виконанні ігрових дій, наполегливість у досягненні результату гри); виявлено та схарактеризовано рівні вихованості самостійності дітей старшого дошкільного віку в ігровій діяльності (високий, достатній, середній, низький); уточнено поняття «самостійність дітей старшого дошкільного віку»; подальшого розвитку набула методика організації ігрової діяльності дітей та виховання самостійності в дітей дошкільного віку.

Практичне значення одержаних результатів дослідження визначається тим, що було розроблено та апробовано методику діагностики рівнів вихованості самостійності та експериментальну методику виховання самостійності у дітей старшого дошкільного віку в ігровій діяльності; сценарії ігрових проєктів у групах дітей старшого дошкільного віку. За результатами дослідження розроблено спецсеминар для студентів факультетів дошкільної освіти «Виховання самостійності у дітей старшого дошкільного віку в ігровій діяльності». Отримані результати можуть бути використані в роботі вихователів дошкільних навчальних закладів, а також для вдосконалення програм навчання й виховання дітей дошкільного віку; викладачами вищих педагогічних навчальних закладів; студентами під час проходження педагогічної практики; у системі післядипломної освіти у процесі підвищення кваліфікації дошкільних працівників.

Результати дослідження впроваджено в навчально-виховний процес дошкільних навчальних закладів м. Києва № 16 (довідка № 1 від 12.11.2012 р.); м. Слов'янська № 3 (довідка № 22 від 12.11.2012 р.), № 20 (довідка № 36 від 14.09.2012 р.), м. Краматорська № 64 (довідка № 33 від 19.11.2012 р.), № 69 (довідка № 261 від 19.11.2012 р.), м. Костянтинівки № 1 (довідка № 32 від 30.10.2012 р.), № 30 (довідка № 43 від 12.10.2012 р.), № 31 (довідка № 8 від 24.10.2012 р.), Шахтарського району №№ 9, 13, 21 (довідка № 78 від 20.09.2012 р.) Донецької області; м. Красноперекопська № 1 (довідка № 62 від 25.09.2012 р.) АР Крим; Державного вищого навчального закладу «Донбаський державний педагогічний університет» (довідка № 66-12-524 від 6.11.2012 р.).

Особистий внесок автора в роботі у співавторстві полягає в розробці моделі виховання самостійності у дітей старшого дошкільного віку в ігровій діяльності; визначенні критеріїв і показників самостійності в ігровій діяльності та рівнів вихованості самостійності дітей старшого дошкільного віку в ігровій діяльності.

Апробація результатів дослідження. Основні теоретичні положення та експериментальні дані доповідалися, обговорювалися й отримали схвалення на міжнародних науково-практичних конференціях «Актуальні проблеми дошкільної та початкової освіти» (м. Херсон, 2011 р.), «Дошкільна, передшкільна та початкова ланки освіти: реалії та перспективи» (м. Одеса, 2011 р.), «Професіоналізм педагога в контексті Європейського вибору України: якість освіти – основа конкурентноспроможності майбутнього фахівця» (м. Ялта, 2011 р.), «Теоретико-методичні засади передшкільної освіти в сучасному освітньому просторі» (м. Миколаїв, 2012 р.), «Актуальні проблеми підготовки фахівців для дошкільної освіти» (м. Кременець, 2012 р.), «Компетентнісний підхід у системі неперервної професійної освіти» (м. Переяслав-Хмельницький, 2013 р.), всеукраїнських науково-практичних конференціях «Психолого-педагогічний та соціальний супровід дитини дошкільного віку» (м. Слов'янськ, 2010 р.), «Сучасні тенденції розвитку теорії і практики дошкільної освіти» (м. Полтава, 2010 р.), «Практична підготовка педагогічних кадрів у вищій школі в умовах інтеграції України в європейський освітній простір: стан та перспективи» (м. Переяслав-Хмельницький, 2012 р.), міжвузівській науково-практичній конференції «Проблеми та перспективи розвитку ринку освітніх послуг: регіональний аспект» (м. Армянськ, 2012 р.). Зміст роботи обговорювався на засіданнях кафедри дошкільної освіти Державного вищого навчального закладу «Донбаський державний педагогічний університет» (м. Слов'янськ).

Публікації. Основний зміст дослідження викладено в 15 публікаціях, із них: 9 – у фахових виданнях, затверджених ВАК України, 3 – у зарубіжних виданнях, 1 – з них в електронному фаховому виданні (Росія), 3 – у матеріалах науково-практичних конференцій.

Структура дисертації. Дисертація складається зі вступу, двох розділів, висновків до розділів, загальних висновків, додатків, списку використаних джерел (263 найменування, із яких 3 – іноземною мовою). Загальний обсяг роботи – 255 сторінок, основний зміст дисертації викладено на 175 сторінках. Робота містить 17 таблиць, 3 діаграми та 2 рисунки, які обіймають 3 сторінки основного тексту.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У вступі обґрунтовано актуальність дисертаційної роботи, сформульовано об'єкт, предмет, мету та основні завдання дослідження; розкрито його наукову і практичну значущість; подано інформацію про апробацію, упровадження результатів дослідження та публікації з теми дисертації.

У першому розділі «Теоретичні засади виховання самостійності у дітей старшого дошкільного віку в ігровій діяльності» проаналізовано науковий фонд з досліджуваної проблеми; розкрито сутність і структуру поняття «самостійність дітей старшого дошкільного віку в ігровій діяльності»; вивчено стан вихованості самостійності дітей у сучасній педагогічній практиці.

Теоретичний аналіз досліджень самостійності як особистісної якості довів, що означена проблема є предметом міждисциплінарного вивчення в контексті самостійної роботи та самостійної діяльності особистості. Самостійність, при цьому, розглядається як вольова якість особистості, що відображає її вікові та індивідуальні особливості і виявляється в умінні поставити перед собою певну мету, наполегливо домагатися її виконання власними силами, відповідально ставитися до своєї діяльності, діяти усвідомлено й ініціативно як у знайомих, так і нових умовах діяльності, що вимагають подекуди прийняття нестандартних рішень. Самостійність залежить від впливу довкілля (природного й соціального) і характеру взаємодії з ним, потребує цілеспрямованого виховання й розвитку. Отже, самостійність є інтегральною морально-вольовою якістю особистості, що характеризується певною сукупністю знань, умінь і навичок, відповідальним ставленням як до процесу, так і результату діяльності, вмінням самостійно мислити, ставити мету, визначати методи і прийоми її досягнення, орієнтуватися в новій ситуації.

Теоретичне осмислення проблеми самостійності особистості уможливило уточнення складової феномена «самостійність дітей дошкільного віку». На необхідність виховання самостійності в дітей дошкільного віку вказували як класики педагогіки (М. Монтессорі, В. Сухомлинський, К. Ушинський, Ф. Фребель, С. Френе та ін.), так і сучасні вчені (Л. Артемова, А. Богуш, Р. Буре, В. Кузьменко, М. Марусинець та ін.), які досліджували виховання самостійності в дітей у різних видах діяльності, що виявляється у різних формах: побутова, поведінкова, діяльнісна, пізнавальна, комунікативна.

Виявлено, що виховання самостійності як базової якості особистості дошкільника в кожному віковому періоді набуває нових форм та змісту. В ранньому віці перші прояви самостійності з'являються в предметній діяльності та елементарному самообслуговуванні. За даними психологів (Л. Виготський, О. Запорожець), у три роки в дітей формується нове якісне психічне новоутворення – поява самостійності, що виступає у класичній формі «Я сам» як наслідок кризи психічного розвитку дітей трьох років. У дошкільному віці розвиток самостійності набуває істотних змін. У зв'язку з розширенням досвіду самостійність та ініціативність дошкільника набувають усвідомленого характеру і впливають на зміст та спілкування дитини із середовищем, змінюється їх спрямованість і характер вияву. Психологи (Л. Божович, Л. Виготський, О. Запорожець, С. Кулачківська, М. Лісіна та ін.) визначили старший дошкільний вік як найбільш сензитивний період для розвитку

самостійності дитини. Сприятливі умови для цього створюють такі вікові психічні новоутворення дітей старшого дошкільного віку, як-от: розвиток мотиваційної сфери, поява етичних інстанцій, засвоєння моральних норм поведінки у зв'язку із включенням їх у сферу колективної діяльності, підпорядкування в ній соціально прийнятним нормам і правилам, тобто з'являється супідрядність мотивів.

Самостійність дітей дошкільного віку визначаємо як базову морально-вольову якість особистості, що характеризується свідомим і відповідальним ставленням до діяльності, виявляється в наполегливості, ініціативності та критичності під час розв'язання нового завдання, прагненні діяти без сторонньої допомоги, зверненні за допомогою дорослого лише в разі потреби.

Найбільш яскраво самостійність дошкільника виявляється в ігровій – провідній для цього вікового періоду діяльності. Ігрову діяльність розуміємо як спосіб відтворення дітьми дій дорослих, їхніх взаємин (стосунків), спрямованих на пізнання предметного й соціального довкілля.

Виховні можливості гри розкрито в роботах психологів (Л. Виготський, Д. Ельконін, О. Запорожець, С. Рубінштейн).

Ученими (Л. Артемова, Г. Григоренко, Р. Жуковська, Н. Кудикіна, І. Рогальська та ін.) доведено, що в процесі ігрової діяльності реалізується потреба дитини старшого дошкільного віку в соціальній компетенції та визначає специфіку соціальної ситуації розвитку дитини дошкільного віку, а саме: засвоєння соціальної позиції «Я і суспільство» через моделювання основних типів взаємин людей в ігровій уявлюваній ситуації. Виявлено, що в грі дитина виявляє себе одночасно у двох позиціях: дитина-гравець і дитина-персонаж гри і позиціонує себе як Образ себе (власне Я) і Образ Світу з різних відповідних поглядів. Все це сприяє появі в дітей старшого дошкільного віку нових якісних психічних новоутворень – ієрархії мотивів поведінки та вмінь самостійно управляти своєю поведінкою.

У Базовому компоненті дошкільної освіти виокремлено освітню лінію «Гра дитини», реалізація якої передбачає формування у випускників ДНЗ ігрової компетенції як уміння дітей самостійно організовувати різні види ігор відповідно до їх структури; реалізувати власні ігрові задуми; дотримуватися ігрового партнерства та рольових способів поведінки, норм та етикету спілкування у процесі гри. Сформованість ігрової компетенції виявляється в ініціативності та самостійності дітей в ігровій діяльності, творчому відображенні ними реальних і казкових ситуацій; ініціюванні та розгортанні ігрового задуму і сюжету гри; умінні самостійно об'єднуватися з однолітками на основі ігрового задуму, рольової взаємодії, особистих уподобань (А. Богущ, Н. Луцан).

Самостійність дітей старшого дошкільного віку в ігровій діяльності розуміємо як їхню обізнаність з ігровою роллю та змістом гри, незалежність у визначенні задуму гри, відповідальне ставлення дітей до дотримання правил поведінки у грі, активне та вміле володіння рольовими діями й наполегливе досягнення результату гри.

Визначено структурні компоненти самостійності дітей старшого дошкільного віку в ігровій діяльності, як-от: вольовий (виявляється в певній самості дитини, у вмінні досягати результату, виконання свого задуму), поведінковий (вміння дитини застосовувати в самостійній діяльності отримані раніше знання та навички про довкілля), морально-ціннісний (ставлення дитини до себе, інших та до ігрової ситуації), когнітивний (обізнаність дитини, прагнення до пошуку нових знань, дослідницька активність, ініціативність, самокритичність). Їх складові характеризують ступінь розвитку кожного з цих компонентів залежно від змісту та спрямованості діяльності дитини, а також її особистісних виявів у грі.

Виявлено, що реалізація означених компонентів самостійності дитини найбільш ефективно відбувається в ігровій діяльності. Так, спрямованість на реалізацію мети гри, досягнення очікуваного результату, дотримання правил і вимог гри, змагальний інтерес сприяють розвитку вольового та поведінкового компонентів самостійності. Бажання бути прийнятими однолітками у гру, отримати певну роль у ній змушують дошкільника підпорядковуватися встановленим правилам гри, формують у нього відповідальність перед

колективом, розвивають уміння узгоджувати свої дії з бажаннями інших, тобто сприяють розвитку морально-ціннісного компонента самостійності. Гра сприяє розвитку в дітей пізнавального інтересу, заохочує до застосування на практиці вже засвоєних способів діяльності та пошуку нових, спрямовує на творче, нестандартне розв'язання ігрового завдання, тобто створює умови для розвитку когнітивного компонента самостійності.

На пошуково-розвідувальному етапі експерименту було вивчено стан вихованості самостійності дітей у сучасній практиці дошкільної освіти; проаналізовано чинні програми розвитку, навчання і виховання дітей у ДНЗ; проведено анкетування вихователів і батьків; здійснено аналіз навчально-виховних планів роботи вихователів.

З'ясовано, що визначені у варіативних програмах вимоги щодо виховання самостійності у дітей старшого дошкільного віку не плануються й не реалізуються вихователями у процесі навчально-виховної роботи з дітьми. Результати анкетування як вихователів, так і батьків засвідчили неоднозначне розуміння ними сутності проявів самостійності дітей в ігровій діяльності.

У другому розділі «Експериментальне дослідження виховання самостійності у дітей старшого дошкільного віку в ігровій діяльності» визначено критерії і показники, схарактеризовано та виявлено рівні вихованості самостійності дітей в ігровій діяльності; обґрунтовано педагогічні умови; розроблено модель та експериментальну методику виховання самостійності у дітей старшого дошкільного віку в ігровій діяльності; подано порівняльні результати констатувального й прикінцевого етапів дослідження.

Критеріями оцінювання вихованості самостійності у дітей старшого дошкільного віку в ігровій діяльності виступили: особистісний критерій з показниками: активність під час виконання рольових дій, незалежність у визначенні задуму гри, відповідальність за дотримання правил гри. Діяльнісний критерій з показниками: обізнаність з ігровими ролями та змістом гри, операціональність у виконанні ігрових дій, наполегливість у досягненні результату гри.

На основі визначених критеріїв і показників було схарактеризовано рівні вихованості самостійності дітей старшого віку в ігровій діяльності: високий, достатній, середній і низький. Опишемо їх.

Діти високого рівня вихованості самостійності в ігровій діяльності характеризувалися активним та ініціативним ставленням до гри, були спрямовані на взаємодію з партнерами по грі, виявляли незалежність у визначенні ігрового задуму й заохочували інших дітей до висловлення власних ідей. Вони не тільки не потребували контролю щодо дотримання правил поведінки у грі, а й вимагали їх дотримання від інших дітей, роз'яснювали значення правил для реалізації ігрового задуму. Під час реалізації обраної ролі діти означеного рівня користувалися рольовим мовленням; непорозуміння, що виникали у грі, розв'язували у процесі рольової взаємодії, були послідовними та різноманітними в ігрових діях. Серед ролей означеної підгрупи дітей переважали керівні, вони самостійно організовували гру, залучали до неї товаришів. Їхня гра відрізнялася не лише втіленням особистих прагнень у грі, а також спрямованістю на партнерів, прагненням спільно з іншими досягати результату гри, планувати разом із ними нову, як продовження попередньої, прогнозувати її результат.

Для дітей достатнього рівня вихованості самостійності в ігровій діяльності були характерні активні дії, спрямовані не лише на реалізацію власної ролі, а й на активізацію інших учасників гри. Вони висловлювали власні ідеї щодо організації гри, орієнтуючись на задоволення вимог щодо задуму гри всіх її учасників. Самостійно називали та розподіляли ролі між партнерами по грі, у реалізації своєї ролі виявляли обізнаність, користувалися рольовим мовленням, але під час неузгодженості з партнерами, виходили з ролі, вступали в конфлікт. Діти цієї підгрупи не потребували підказок із боку дорослого щодо урізноманітнення та уточнення ігрових дій, самостійно регулювали дотримання визначених правил поведінки у грі, були наполегливими в реалізації замисленого результату гри, спрямовуючи з цією метою власні ігрові дії та дії

партнерів у необхідному напрямку. Прагненню до самостійності в ігровій діяльності означеної підгрупи дітей перешкоджало недосконале володіння ними ігровими діями.

Діти середнього рівня вихованості самостійності в ігровій діяльності виявляли певну активність у реалізації прийнятої на себе ігрової ролі, висловлювали власні ідеї щодо визначення ігрового задуму й намагалися їх втілити, самостійно визначали ролі, що відповідали задуму, брали участь у їх розподілі, намагалися реалізувати взяті на себе роль за допомогою рольових дій відповідно до змісту. Ці діти виявляли розуміння наявності певних правил поведінки у грі, проте не завжди їх дотримувалися, хоча виявляли обурення з приводу порушення правил іншими учасниками гри. Вони були наполегливими в реалізації власного ігрового задуму, але не узгоджували свої прагнення з партнерами по грі. Діти із середнім рівнем самостійності в ігровій діяльності цікавилися більше реалізацією рольових дій, з якими ознайомив їх вихователь, застосуванням у грі набутого досвіду. Вони виявляли більший інтерес у тих сюжетно-рольових іграх, у яких могли виконувати доручену їм нескладну роль і не приймати самостійних рішень, які впливали б на хід загальної гри.

Діти низького рівня вихованості самостійності в ігровій діяльності відрізнялися відсутністю активності під час вибору та реалізації ігрової ролі, орієнтувалися на ігрові задуми інших дітей і не пропонували власні ідеї щодо організації самостійної гри, намагалися діяти за зрозумілою і доступною саме їм лінією гри. Їхні ігрові дії або відрізнялися відсутністю сюжету й визначались іграшкою, ігровим атрибутом або обмежувались одноманітними й повторюваними діями з предметами, що супроводжували сюжет. Ці діти не виявляли наполегливості в досягненні власного результату гри, не дотримувалися встановлених іншими гравцями правил поведінки у грі. Під час ігор з іншими дітьми вони були пасивними, відрізнялися відсутністю прагнення до самостійної реалізації отриманих ігрових навичок, досить часто замість активної участі у грі з інтересом спостерігали за діями інших учасників.

До кожного показника за кожним критерієм було дібрано низку діагностувальних завдань. Одним із провідних методів виявлення стану вихованості самостійності дітей старшого дошкільного віку в ігровій діяльності було задіяно спостереження за іграми дітей упродовж дня. Об'єктом спостереження було обрано сюжетно-рольову гру як найбільш показову в плані вияву старшими дошкільниками незалежності у процесі визначення задуму, наполегливості в його реалізації, їхньої активності та ініціативності в ігровій діяльності. Спостереження відбувалося за спеціально розробленою схемою, у якій зазначалися показники самостійності дітей в ігровій діяльності, їх зміст, ступінь вияву, оцінка, кількість сеансів спостереження. Залучення дітей до гри відбувалося за пропозицією вихователя. Для стимулювання виникнення та розгортання сюжетно-рольової гри використовували ігрові завдання, введення нових ігрових атрибутів, включення до гри експериментатора, ігрового персонажа. Крім того, для виявлення рівня вихованості за кожним із критеріїв самостійності було використано низку діагностувальних ігрових завдань. За кожною дитиною, що була задіяна в експерименті, здійснено по три сеанси спостережень у сюжетно-рольових іграх, зокрема, в таких: «Магазин», «Лікарня», «Родина» з відповідним обладнанням.

Кількість дітей під час організації ігор визначалась їхнім угрупованням за інтересами і складала від двох до шести дітей. Отже, під час одного сеансу спостереження за перебігом сюжетно-рольової гри фіксувалися вияви самостійності в ігровій діяльності одразу кількох дітей. Отримані числові дані фіксувались у таблиці, що містила підсумкові показники середніх арифметичних, отриманих респондентом за кожну серію спостережень, та зважене середнє арифметичне, за допомогою якого визначали рівень вихованості самостійності дитини старшого дошкільного віку в ігровій діяльності.

У ході констатувального експерименту було використано методики вивчення розвитку ігрової діяльності Д. Ельконіна, Г. Урунтаєвої, Ю. Афонькіної; оцінка вольових якостей (ознаки самостійності) А. Висоцького; методика непрямой експрес-діагностики рівня психічного розвитку дошкільників П. Мясоєда; вивчено предметно-ігрове середовище

групових кімнат експериментальних дошкільних закладів (наявність ігрового обладнання, атрибутів, іграшок, ігрових куточків різної тематики).

Результати констатувального етапу експерименту засвідчили здебільшого середній (в експериментальній групі – 40% дітей, у контрольній – 34%) та низький (в експериментальній групі – 34% дітей, у контрольній – 36%) рівні вихованості самостійності дітей старшого дошкільного віку в ігровій діяльності.

Теоретичними позиціями побудови моделі виховання самостійності дітей старшого дошкільного віку в ігровій діяльності виступили: теорія гри (Л. Артемова, Г. Григоренко, Д. Ельконін, Р. Жуковська та ін.) та провідні педагогічні принципи організації ігрової діяльності та виховання самостійності дітей, як-от: зв'язку гри з життям; свідомості та активності; наочності; індивідуалізації та диференціації; емоційної насиченості; цілеспрямованості; комплексного підходу до виховання; поєднання педагогічного керівництва з ініціативою та самодіяльністю вихованців; єдності педагогічних вимог дошкільного закладу та сім'ї.

На формуальному етапі експерименту розроблено модель виховання самостійності у дітей старшого дошкільного віку в ігровій діяльності, що обіймала чотири етапи: інформаційно-ознайомлювальний, тренувально-ігровий, самостійно-діяльнісний, оцінно-рефлексивний.

Метою інформаційно-ознайомлювального етапу було збагачення знань дітей, необхідних для організації гри, залучення дітей та батьків до виготовлення атрибутів та спільних ігрових проєктів. На цьому етапі було використано такі методи та прийоми: спостереження, екскурсії, читання художніх творів, перегляд відеофільмів, мультфільмів, телепередач із теми ігрового проєкту, бесіди, проблемні ситуації, показ способів виготовлення атрибутів для гри засобами образотворчої та трудової діяльності. На інформаційно-ознайомлювальному етапі реалізувалися такі педагогічні умови: наявність системи знань дітей про предметне й соціальне довкілля та організація предметно-розвивального ігрового середовища.

Тренувально-ігровий етап передбачав стимулювання подальшого ознайомлення дітей із тематичним полем ігрового проєкту; практичне використання дітьми самостійних рольових дій (відображення особливостей поведінки, притаманних персонажу дій, мовленнєвих штампів, зовнішнього вигляду, варіантів образу (веселий, сумний, злий тощо), використання атрибутів); залучення дітей до розподілу ролей ігрового проєкту; безпосередня реалізація ролей ігрового проєкту разом із вихователем у тренувальному режимі (за варіантами); залучення батьків до організації відповідних тренувально-ігрових дій у домашніх умовах; тренування ігрових дій в умовах створеного рольового міні-середовища; стимулювання й підтримка творчих виявів у реалізації ролі дитиною; сприяння налагодженню партнерської взаємодії в ігрових ситуаціях (самостійно домовлятися, справедливо розподіляти ролі, попереджати конфліктну поведінку або самостійно розв'язувати конфліктну ситуацію в етично-прийнятій формі); з'ясування та вивчення правил гри. На цьому етапі було задіяно такі методи та прийоми роботи з дітьми: обговорення плану логічних дій ігрового проєкту; моделювання рольових портретів та карт ігрового проєкту; прищеплення умінь позитивного розв'язання конфліктних ситуацій у грі; підготовка та відбір атрибутів до кожної ролі; заохочення творчих виявів дітей у грі; вправлення в умінні розігрувати рольові дії відповідно до теми проєкту; тренування ігрових дій, взаєотренування; змагання; роз'яснення правил поведінки у грі; безпосередня гра, організована вихователем. На тренувально-ігровому етапі реалізувалася така педагогічна умова, як педагогічна підтримка виявів самостійності дітей в ігровій діяльності.

Самостійно-діяльнісний етап передбачав реалізацію самостійної ігрової діяльності дітей; цілеспрямованість у реалізації ролі та змісту гри; підтримка інтересу дітей до ігор та бажання включатись у гру однолітків; стимулювання бажання грати разом і спільно користуватись атрибутами гри; розширення змісту ігрового проєкту.

Було задіяно такі методи та прийоми роботи: самостійні ігри дітей; діалог за сюжетом ігрового проекту; елементи змагання. На цьому етапі реалізувалися такі педагогічні умови, як організація предметно-розвивального ігрового середовища та занурення дітей в активну самостійну ігрову діяльність.

Метою оцінно-рефлексивного етапу було стимулювання відповідального ставлення дітей до гри; прояву наполегливості в досягненні результату гри, критичності щодо оцінки себе та інших учасників гри, адекватного сприйняття й висловлення взаємооцінки, вміння планувати подальші ігрові дії; стимулювання виявів творчості дітей під час гри; підтримка ініціативи розвитку ігрового проекту, прагнення діяти без сторонньої допомоги, звертатися за допомогою дорослого лише в разі потреби. Серед методів та прийомів роботи на цьому етапі були такі: обговорення результатів гри, вправління в умінні самостійно працювати з картою системних логічних дій ігрового проекту в плані її розширення новими сюжетними лініями, вправління у виготовленні нових атрибутів. На оцінно-рефлексивному етапі реалізувалася така педагогічна умова, як занурення дітей в активну самостійну ігрову діяльність. На цьому етапі переважали групові форми організації роботи: святкові заходи, виготовлення наочності.

Експериментальній роботі з дітьми передував пропедевтичний етап підготовки педагогів дошкільного навчального закладу та батьків вихованців за розробленою програмою «Виховуємо самостійність дитини у грі», що дозволила поєднувати виховні впливи на дітей сім'ї та вихователя. Було задіяно такі форми роботи: лекції, семінар-практикум з використанням ігрових вправ, групові консультації, відкриті перегляди ігрової діяльності дітей дошкільного віку. У роботі з батьками використовували: «круглий стіл», групові консультації, індивідуальні бесіди, сумісні перегляди ігрової діяльності в дошкільному навчальному закладі, ведення індивідуального «щоденника ігрової самостійності дитини», розробка стенду з практичними рекомендаціями для батьків.

Провідним методом виховання самостійності дітей в організації ігрової діяльності на формувальному етапі було обрано метод ігрових проектів, який передбачав стимулювання дітей до використання набутих ними знань, умінь і навичок у процесі пізнавальної діяльності.

В експерименті було використано такі теми проектів: «Театр», «Кафе», «Супермаркет», «Лікарня», «Ательє», «Телекомпанія». Проілюструємо методику і етапи залучення дітей до організації ігрової діяльності за одним із зазначених проектів – проекту «Театр». Для виявлення обізнаності та інтересу дітей до театральної ігрової діяльності було задіяно ігровий момент «Мікрофон», з допомогою якого майбутніх гравців було розподілено за групами: «організатори», «зацікавлені», «спостерігачі», «виконавці». Для кожної з підгруп було окреслено програму, методи і прийоми діяльності, спрямовані на максимальне виявлення самостійності дітей в розробці та реалізації ігрового проекту.

На початкових етапах проектно-ігрової діяльності було проведено екскурсії до театру, зустрічі з дирекцією та акторами театру, знайомство з декораціями, костюмами, атрибутикою, перегляд вистави «Три ведмеді». Діти самостійно виготовляли «кошки вражень» та розповідали про них, кожна підгрупа ділилась своїми враженнями. У цей період з дітьми було організовано і проведено серію ігрових вправ і ситуацій, як-от: «Яким я бачив театр?», «У костюмерній», «Готуємося до виступу на концерті», «Репетиція концерту», «Створюємо глядацьку залу», «Знаходимо місце у глядацькій залі», «Купівля квитка». Створювалися проблемні ситуації: «Захворів артист театру», «Загубився костюм (чи атрибутика) артиста» та ін., розв'язання яких пропонувалося кожній групі гравців, обговорювались і обирались найбільш вдалі варіанти. На наступних етапах дітей залучали до виготовлення атрибутики в ігрових ситуаціях «Ігрова майстерня», «Тематичний вернісаж», «Гридерна кімната», «Майстерня з виготовлення декорацій та ляльок», «Акторська школа», «Хореографічний клас», «Зимовий сад при театрі», «Фойє театру» та ін.

Разом з дітьми створювалися карти ігрового проекту для виконання кожної ігрової ролі, відповідні «рольові портрети»: портрети ролі директора театру, головного героя, касира і т. ін. На основі ігрового портрету ролі дітям пропонувалась вправа «Складання рольового кейсу».

Зауважимо, що для кожної підгрупи гравців було розроблено відповідну систему вправ, спрямованих на максимальну оптимізацію їхнього рівня самостійності. Наприклад: для «організаторів» – вправи «Прийом актора на роботу», «Готуємо сцену до концерту» та ін.; для «виконавців» – «Обери для себе роль» та ін.; для «зацікавлених» – «Парад ролей»; для «спостерігачів» – «Відділ кадрів» та ін.

З метою запобігання конфліктних ситуацій було введено новий персонаж «Пан Етикет», який проводив з дітьми психологічні етюди морально-етичної спрямованості («Будь ввічливим», «Палочка-виручалочка», «Диво єдності», «Квітка примирення» та ін.).

У процесі проектно-ігрової діяльності проводилися вправи на розвиток акторської творчої майстерності: «Творчі хвилинки», «Вальс квітів», «Хвилинки презентації», «Мовленнєві штампи» та ін.

Після розробки й затвердження дітьми ігрового проекту було організовано сюжетно-рольове ігрове дійство «Театр» з наступним аналізом кожної ігрової ролі різними підгрупами гравців в ігровій вправі «Як ми грали в театр?» та вручення різних варіантів винагород за участь у сюжетно-рольовій грі «Театр». Було використано такі винагороди: «За краще виконання ролі», «За цікаві ідеї», «За найкращий костюм», «За вміння розв'язувати конфлікт», «За краще перевтілення», «За організаторські здібності» й т. ін. Аналогічно проводилася роботи з виготовлення і організації ігрової діяльності дітей за іншими проектами, що були задіяні в експерименті.

По завершенні формувального етапу експерименту було проведено контрольний зріз щодо визначення рівнів вихованості дітей старшого дошкільного віку в ігровій діяльності (див. табл.).

Таблиця

Рівні вихованості самостійності дітей старшого дошкільного віку в ігровій діяльності (%)

Групи	Зрізи	Рівні			
		Високий	Достатній	Середній	Низький
ЕГ	констатувальний	10	16	40	34
	прикінцевий	24	30	38	8
КГ	констатувальний	12	18	34	36
	прикінцевий	14	16	46	24

Як видно з таблиці, діти експериментальної групи засвідчили значні позитивні результати щодо вихованості самостійності дітей. Так, високого рівня вихованості самостійності в ігровій діяльності досягли 24% дітей (було 10%); достатній рівень було виявлено у 30% дітей (було 16%); на середньому рівні стало 38% дітей (було 40%); на низькому рівні залишилося 8% дітей (було 34%). У контрольній групі відбулися незначні позитивні зміни: на високому рівні стало 14% дітей (було 12%); на достатньому рівні – 16% дітей (було 18%); на середньому рівні – 46% дітей (було 34%); на низькому рівні залишилось 24% дітей (було 36%).

Результати дослідження дали підстави дійти таких **висновків**:

У дисертації подано теоретичне узагальнення і нове вирішення наукової проблеми виховання самостійності дітей старшого дошкільного віку в ігровій діяльності: визначено й обґрунтовано педагогічні умови та експериментальну методика, виявлено рівні вихованості самостійності дітей старшого дошкільного віку в ігровій діяльності.

1. Самостійність як педагогічну категорію визначено як морально-вольову якість особистості, що характеризується певною сукупністю знань, умінь і навичок, відповідальним

ставленням як до процесу, так і результату діяльності, вмінням самостійно мислити, ставити мету, визначати методи і прийоми її досягнення, орієнтуватися в новій ситуації.

Самостійність дітей старшого дошкільного віку розглядаємо як морально-вольову якість, що характеризується свідомим і відповідальним ставленням до діяльності, виявляється в наполегливості, ініціативності та критичності під час розв'язання нового завдання, прагненні діяти без сторонньої допомоги, зверненні за допомогою до дорослого лише в разі потреби.

Самостійність дітей старшого дошкільного віку в ігровій діяльності розуміємо як обізнаність з ігровою роллю та змістом гри, незалежність у визначенні задуму гри, відповідальне ставлення дітей до дотримання правил поведінки у грі, активне та вміле володіння рольовими діями й наполегливе досягнення результату гри.

2. Ігрову діяльність визначаємо як спосіб відтворення дітьми дій дорослих і їхніх взаємин (стосунків), спрямований на пізнання соціального довкілля. Виявлено потенційні можливості гри щодо виховання самостійності дітей дошкільного віку. З'ясовано, що гра сприяє вихованню ініціативності, цілеспрямованості, незалежності, вияву дитячої творчості, пізнавального інтересу та інших ознак самостійності.

3. Виявлено критерії і показники вихованості самостійності дітей старшого дошкільного віку в ігровій діяльності. Особистісний критерій з показниками: активність під час виконання рольових дій, незалежність у визначенні задуму гри, відповідальність за дотримання правил поведінки у грі; діяльнісний критерій з показниками: обізнаність з ігровими ролями та змістом гри, операціональність у виконанні ігрових дій, наполегливість у досягненні результату гри. До кожного критерію і показника було дібрано серію діагностувальних завдань, спрямованих на виявлення рівнів вихованості самостійності у дітей старшого дошкільного віку в ігровій діяльності: високий, достатній, середній, низький.

Як з'ясувалось, за результатами констатувального етапу експерименту на високому рівні було виявлено 10 % дітей експериментальної та 12 % – контрольної груп; до достатнього рівня було віднесено 16 % дітей експериментальної та 28 % – контрольної груп; на середньому рівні було виявлено 40 % дітей експериментальної та 34 % – контрольної груп; на низькому рівні перебувало 34 % дітей експериментальної та 36 % – контрольної груп.

4. Педагогічними умовами ефективного виховання самостійності у дітей старшого дошкільного віку в ігровій діяльності було обрано: наявність системи знань дітей про предметне й соціальне довкілля; педагогічну підтримку виявів самостійності дітей в ігровій діяльності; організацію предметно-розвивального ігрового середовища; занурення дітей в активну самостійну ігрову діяльність.

5. На формуальному етапі експерименту було розроблено модель виховання самостійності у дітей старшого дошкільного віку в ігровій діяльності, яка обіймала такі етапи: інформаційно-ознайомлювальний, тренувально-ігровий, самостійно-діяльнісний, оцінно-рефлексивний.

На першому етапі – інформаційно-ознайомлювальному – збагачували знання дітей за сюжетом гри, заохочували їх до участі в процесі забезпечення умов гри засобами образотворчої та трудової діяльності; залучали батьків до спільних ігрових проєктів. Для цього використовували методи та прийоми: спостереження, екскурсії, читання художніх творів, перегляд відеофільмів, мультфільмів, телепередач, бесіди, проблемні ситуації, показ способів виготовлення атрибутів.

Другий етап – тренувально-ігровий – був спрямований на подальше ознайомлення дітей з тематичним полем ігрового проєкту; практичне використання дітьми самостійних рольових дій, залучення до розподілу ролей, їх безпосередню реалізацію, тренування ігрових дій, стимулювання й підтримку творчих виявів у реалізації ролі, сприяння налагодженню партнерської взаємодії, з'ясування та вивчення правил гри; залучення батьків до організації відповідних тренувально-ігрових дій у домашніх умовах. Для реалізації поставлених завдань використовували методи обговорення,

моделювання, вправління, заохочення, тренування, взаємотренування, змагання, роз'яснення, безпосередню гру.

На третьому етапі – самостійно-діяльнісному – відбувалася реалізація самостійної ігрової діяльності дітей; підтримували цілеспрямованість дітей у реалізації ролі та змісту гри, інтерес до ігор та бажання включатись у гру однолітків; стимулювали бажання грати разом і спільно користуватися атрибутами гри; розширювали зміст ігрового проекту. Використовували такі методи: самостійні ігри, діалог за сюжетом ігрового проекту, елементи змагання.

Останній етап – оцінно-рефлексивний – передбачав стимулювання відповідального ставлення дітей до гри, прояву ними наполегливості в досягненні результату гри, критичності щодо оцінки себе та інших учасників гри, адекватного сприйняття й висловлення взаємооцінки, вміння планувати подальші ігрові дії; стимулювання виявів творчості дітей під час гри; підтримку ініціативи розвитку ігрового проекту, прагнення діяти без сторонньої допомоги, звертатися по допомогу дорослого лише в разі потреби. Для її реалізації використовували методи обговорення, вправління.

6. Провідним методом дослідження було обрано ігрові проекти з метою стимулювання і виховання самостійності дітей в ігровій діяльності. Проектну діяльність розглядаємо як самостійну творчу діяльність, спрямовану на планування і реалізацію ігрового задуму, що передбачає оригінальне, нестандартне досягнення результатів. В експерименті було задіяно такі проекти: «Театр», «Кафе», «Супермаркет», «Лікарня», «Ательє», «Телекомпанія».

Проектну діяльність дітей розуміємо як самостійну творчу діяльність, спрямовану на планування і реалізацію ігрового задуму, що передбачає оригінальне, нестандартне досягнення результатів. Використання ігрових проектів дозволило створювати умови для залучення дітей до різних видів діяльності, у процесі яких діти поступово оволоділи способами здійснення цієї діяльності та виявляли бажання досягти поставленої мети чи очікуваного результату.

7. За результатами дослідження встановлено, що впровадження запропонованої моделі виховання самостійності в ігровій діяльності виявилось ефективним. Так, високого рівня вихованості самостійності дітей старшого дошкільного віку в ігровій діяльності досягли 24% (було 10%), достатній рівень виявлено у 30% дітей (було 16%), на середньому рівні стало 38% дітей (було 40%) і на низькому рівні залишилося 8% дітей (було 34%).

У контрольній групі не відбулося відчутних якісних та кількісних змін: кількість дітей високого рівня стала 14% дітей (було 12%), достатнього рівня досягли 16% дітей (було 18%), на середньому рівні перебувало 46 % дітей (було 34%), на низькому рівні – 24% дітей (було 36%).

Для підтвердження достовірності отриманих результатів у дітей експериментальної групи було застосовано обчислення t-критерію Стьюдента, за яким підтверджено статистичну гіпотезу H_1 – зміни в рівнях вихованості самостійності в дітей старшого дошкільного віку ЕГ відбулися завдяки впровадженню запропонованої моделі виховання самостійності в ігровій діяльності.

Проведене дослідження не вичерпує всіх аспектів проблеми виховання самостійності дітей старшого дошкільного віку в ігровій діяльності. Перспективу подальшого дослідження вбачаємо у вивченні особливостей самостійності як особистісної якості в інших видах діяльності дітей дошкільного віку.

Основні результати дослідження відображено в таких публікаціях автора:

1. Савченко М. Вивчення стану виховання самостійності в сучасній практиці дошкільного навчального закладу / Марина Савченко // Гуманітарний вісник ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди» : зб. наук. праць. – Переяслав-Хмельницький, 2012. – Вип. 26. – С. 273-278.

2. Савченко М. В. Вплив ігрової діяльності на виховання самостійності у дітей дошкільного віку / Марина Василівна Савченко // Наука і освіта. Науково-практичний журнал

Південного наукового Центру НАПН України. – 2011. – № 4. – С. 358-361.

3. Савченко М. До проблеми визначення поняття самостійності як особистісної якості дітей старшого дошкільного віку / Марина Савченко // Гуманізація навчально-виховного процесу : зб. наук. праць / за заг. ред. проф. В. І. Сипченка. – Слов'янськ : СДПУ, 2010. – Вип. L. – С. 278-285.

4. Савченко М. До проблеми визначення структурних компонентів самостійності в дошкільному дитинстві / М. Савченко // Педагогічні науки : зб. наук. праць. – Херсон : Айлант, 2011. – Випуск 58. – Частина I. – С. 153-157.

5. Савченко М. Експериментальна модель виховання самостійності в дітей старшого дошкільного віку в ігровій діяльності / М. Савченко // Збірник наукових праць «Педагогічна освіта : теорія і практика». – Кам'янець-Подільський : Видавець ПП Зволейко Д.Г., 2012. – Випуск 11. – С. 323-328.

6. Савченко М. В. Особливості виховання самостійності у дітей дошкільного віку засобами ігрової діяльності / М. В. Савченко // Зб. статей «Проблеми сучасної педагогічної освіти». Сер. : Педагогіка і психологія. – Ялта : РВВ КГУ, 2011. – Вип. 34. – Ч. 1. – С. 143-148.

7. Савченко М. В. Педагогічні умови виховання самостійності у дітей дошкільного віку / Марина Василівна Савченко // Педагогічна освіта : Теорія і практика. Психологія. Педагогіка : зб. наук. пр. / Київ. ун-т ім. Б. Грінченка, Ін-т проблем вих. НАПН України ; редкол. : Огнев'юк В. О., Бех І. Д., Хоружа Л. Л. [та ін.]. – К. : Київ. ун-т ім. Б. Грінченка, 2012. – № 17. – С. 39-43.

8. Савченко М. Підготовка педагогів до роботи з виховання самостійності в дітей дошкільного віку в ігровій діяльності / М. Савченко // Гуманітарний вісник ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди» : збірник наукових праць. – Переяслав-Хмельницький, 2013. – Вип. 28. – Том II. – С. 283-288.

9. Савченко М. В. Програма підготовки педагогів та батьків до виховання самостійності дітей дошкільного віку в ігровій діяльності / Марина Василівна Савченко // Науковий вісник Миколаївського державного університету імені В. О. Сухомлинського : зб. наук. праць. – Миколаїв : МНУ імені В. О. Сухомлинського, 2012. – Випуск 1.37. – С. 365-369.

10. Савченко М.В. К проблеме изучения уровней самостоятельности у детей старшего дошкольного возраста в игровой деятельности / М. В. Савченко // Психология и педагогика : методика и проблемы практического применения : сборник материалов XXVIII Международной научно-практической конференции; под общ. ред. С.С. Чернова. – Новосибирск : Издательство НГТУ, 2012. – С. 258-265.

11. Савченко М. В. К проблеме определения критериев и показателей самостоятельности в игровой деятельности детей дошкольного возраста / М. В. Савченко // Современные проблемы науки и образования. – 2013. – № 1; URL: <http://www.science-education.ru/107-8172> (дата обращения: 22.01.2013).

12. Савченко М. В. Подготовка специалистов дошкольного образования к использованию метода проектов в работе с детьми / М. В. Савченко // Обучение и воспитание : методики и практика 2013/2014 учебного года : сборник материалов VII Международной научно-практической конференции / под общ. ред. С.С. Чернова. – Новосибирск : Издательство ЦРНС, 2013. – С. 238-242.

13. Савченко М. До проблеми виховання самостійності на етапі раннього та дошкільного дитинства / Марина Савченко // Імідж сучасного педагога : науково-практичний освітньо-популярний журнал. – №6-7 (105-106). – Полтава, 2010. – С. 119-121.

14. Савченко М. Педагогічні умови виховання самостійності дітей дошкільного віку в ігровій діяльності / М. Савченко // Оновлення змісту, форм та методів навчання і виховання в закладах освіти : збірник наукових праць. Наукові записки Рівненського державного гуманітарного університету. – Рівне : РДГУ, 2012. – Випуск 4 (47). – С. 173-176.

15. Савченко М. В. До проблеми визначення педагогічних умов виховання

самостійності в дітей дошкільного віку / М. В. Савченко // Проблеми та перспективи розвитку ринку освітніх послуг : регіональний аспект : матеріали міжвузівської науково-практичної конференції (м. Армянськ, 29-30 березня 2012 року). – Ялта : РВВ КГУ, 2012. – С. 167-169.

АНОТАЦІЯ

Савченко М. В. Виховання самостійності у дітей старшого дошкільного віку в ігровій діяльності. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук зі спеціальності 13.00.08 – дошкільна педагогіка. Державний заклад «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського». – Одеса, 2014.

У дисертації науково обґрунтовано сутність і структуру поняття «самостійність дітей старшого дошкільного віку в ігровій діяльності». Розроблено експериментальну модель виховання самостійності у дітей старшого дошкільного віку в ігровій діяльності. Визначено педагогічні умови виховання самостійності у дошкільників в ігровій діяльності (наявність системи знань дітей про предметне й соціальне довкілля, педагогічна підтримка виявів самостійності дітей в ігровій діяльності, організація предметно-розвивального ігрового середовища, занурення дітей в активну самостійну ігрову діяльність). Визначено критерії (особистісний, діяльнісний) і показники самостійності в ігровій діяльності (активність під час виконання ролевих дій, незалежність у визначенні задуму гри, відповідальність за дотримання правил гри, обізнаність з ігровими ролями та змістом гри, операціональність у виконанні ігрових дій, наполегливість у досягненні результату гри). Виявлено та схарактеризовано рівні вихованості самостійності дітей старшого дошкільного віку в ігровій діяльності (високий, достатній, середній, низький). Провідним методом виховання самостійності у дітей старшого дошкільного віку в ігровій діяльності було обрано метод ігрових проєктів.

Експериментальні дані підтвердили ефективність розробленої моделі та методики виховання самостійності у дітей старшого дошкільного віку в ігровій діяльності.

Ключові слова: виховання самостійності, діти старшого дошкільного віку, ігрова діяльність, метод ігрових проєктів, модель виховання самостійності у дітей старшого дошкільного віку в ігровій діяльності, педагогічні умови.

АННОТАЦИЯ

Савченко М. В. Воспитание самостоятельности у детей старшего дошкольного возраста в игровой деятельности. – Рукопись.

Диссертация на соискание научной степени кандидата педагогических наук по специальности 13.00.08 – дошкольная педагогика. Государственное учреждение «Южноукраинский национальный педагогический университет имени К. Д. Ушинского. – Одесса, 2014.

Диссертация посвящена проблеме воспитания самостоятельности у детей старшего дошкольного возраста в игровой деятельности. На основе анализа психолого-педагогической литературы научно обоснованы содержание и структура понятия «самостоятельность детей старшего дошкольного возраста в игровой деятельности», уточнено понятие «самостоятельность детей старшего дошкольного возраста». Самостоятельность детей старшего дошкольного возраста в игровой деятельности заключается в их осведомленности о роли и содержании игры, независимости в определении замысла, ответственном отношении к соблюдению игровых правил, активном и умелом владении ролевыми действиями и настойчивом достижении результата игры.

Определены критерии (личностный, деятельностный) и показатели самостоятельности в игровой деятельности (активность во время выполнения ролевых действий, независимость в определении замысла игры, ответственность за соблюдение правил игры, осведомленность об игровых ролях и содержании игры, операціональність

при выполнении игровых действий, настойчивость в достижении результата игры). Выявлены и охарактеризованы уровни воспитанности самостоятельности детей старшего дошкольного возраста в игровой деятельности (высокий, достаточный, средний, низкий). Дальнейшее развитие получила методика организации игровой деятельности детей и воспитания самостоятельности у детей дошкольного возраста.

Разработана экспериментальная модель воспитания самостоятельности у детей старшего дошкольного возраста в игровой деятельности, которая включает четыре этапа: информационно-ознакомительный, тренировочно-игровой, самостоятельно-действенный, оценочно-рефлексивный. Информационно-ознакомительный этап направлен на обогащение знаний детей по теме игры, включение их в процесс создания условий игры через продуктивную и трудовую деятельность, вовлечение родителей в совместные игровые проекты. Цель тренировочно-игрового этапа – стимулирование детей к ознакомлению с тематическим полем игрового проекта; тренировка самостоятельных ролевых действий детьми, привлечение их к распределению ролей игрового проекта и непосредственной реализации вместе с воспитателем, родителями; тренировка игровых действий в условиях созданной мини-среды; стимулирование и поддержка творческих проявлений в реализации ребенком роли, налаживание партнерского взаимодействия. Самостоятельно-действенный этап предполагает реализацию самостоятельной игровой деятельности детей; стимулирование творчества, интереса к игре, целенаправленности в реализации роли и содержания игры, желания играть вместе, сообща использовать атрибуты; расширение содержания игрового проекта. Оценочно-рефлексивный этап предполагает стимулирование ответственного отношения в игре, настойчивости в достижении результата, критичности в оценках себя и других участников, проявлений творчества, адекватного восприятия и высказывания оценки, умения планировать дальнейшие действия для расширения содержания сюжета; инициирование развития игрового проекта, желания действовать самостоятельно.

Основным методом воспитания самостоятельности у детей старшего дошкольного возраста в игровой деятельности избран метод игровых проектов. Его использование способствует созданию условий для активизации самостоятельности детей в игровой деятельности, развитию положительной мотивации и практической направленности игры; позволяет разворачивать воспитательный процесс согласно желаний и предложений детей, содействуя тем самым становлению у них ответственности за собственное решение, целеустремленности в достижении поставленной цели; способствует развитию самостоятельности детей средствами игровой деятельности.

Обозначены педагогические условия воспитания самостоятельности у дошкольников в игровой деятельности (наличие системы знаний детей о предметной и социальной среде, педагогическая поддержка проявлений самостоятельности в игровой деятельности, организация предметно-развивающей игровой среды, погружение детей в активную самостоятельную игровую деятельность).

Экспериментальные данные подтвердили эффективность разработанной модели и методики воспитания самостоятельности у детей старшего дошкольного возраста в игровой деятельности.

Полученные результаты могут быть использованы в работе воспитателей дошкольных образовательных учреждений, а также для усовершенствования программ обучения и воспитания детей дошкольного возраста, преподавателями высших педагогических учебных заведений во время преподавания учебной дисциплины «Дошкольная педагогика», студентами во время прохождения педагогической практики, в системе последиplomного образования во время проведения курсов повышения квалификации дошкольных работников.

Ключевые слова: воспитание самостоятельности, дети старшего дошкольного возраста, игровая деятельность, метод игровых проектов, модель воспитания самостоятельности у детей старшего дошкольного возраста в игровой деятельности,

педагогические условия.

RESUME

Savchenko M. V. Developing Preschool-age Children Self-dependence in Games. - Manuscript.

Thesis for a Candidate Degree in Pedagogical Studies. Speciality 13.00.08 – preschool pedagogy. State Institution «South-Ukrainian National Pedagogical University named after K. D. Ushinskiy». – Odessa, 2014.

The thesis deals with the issue of developing preschool-age children self-dependence in games. The essence and the structure of the notion «preschool-age children self-dependence in games» have been analyzed. The experimental model of developing preschool-age children self-dependence in games has been elaborated. The pedagogical factors of developing preschool-age children self-dependence in games (present system of children's knowledge about objective and social environment, pedagogical support of children's self-dependence in games, organization of object-developing game atmosphere, children's immersion into active self-ruling game activity) have been defined.

The criteria (personal, active) and evaluative indicators of self-dependence in games (activity while role playing, self-dependence in defining game intention, responsibility for keeping to game rules, game meaning and content awareness, operating activity in game actions, persistence in game result achievement) have been defined. The levels of developing preschool-age children self-dependence in games (high, sufficient, average, low) have been determined and characterized. The project method of teaching has been chosen as the leading one in developing preschool-age children self-dependence in games.

The effectiveness of the suggested model and methodology of developing preschool-age children self-dependence in games has been verified and confirmed in the course of experimental teaching.

Key words: self-dependence developing, senior preschool-age children, game activity, project method of teaching, model of developing preschool-age children self-dependence in games, pedagogical factors.